

PROTURJEČNO BIĆE PATRIOTIZMA¹

THE CONTRADICTIONARY BEING OF PATRIOTISM²

Sažetak

*Tekst je prikaz knjige Esada Zgodića **Kultura patriotizma: o vrlinama i porocima jedne ljubavi**, Sarajevo, BZK „Preporod“, 2011, 384 str.*

Summary

*This text contains a review of the book **Culture Of Patriotism: About One Love's Virtues and Vices** by Esad Zgodić, Sarajevo, BZK “Preporod“, 2011, 384 pgs.*

Esad Zgodić³ u svojoj novoj knjizi *Kultura patriotizma* razmatra standardna znanstvena i neznanstvena shvaćanja patriotizma. Knjiga ima četiri poglavlja, bibliografiju i bilješku o autoru. Baveći se kontroverzama patriotizma, autor se pita je li patriotizam vrlina ili porok, raspravlja o euroatlantskom i bosanskohercegovačkom

---

¹ Prikaz knjige Esada Zgodića *Kultura patriotizma: o vrlinama i porocima jedne ljubavi*, Sarajevo, BZK „Preporod“, 2011, 384 str.

² This text contains a review of the book *Culture Of Patriotism: About One Love's Virtues and Vices* by Esad Zgodić, Sarajevo, BZK “Preporod“, 2011, 384 pgs.

³ Esad Zgodić je redovni profesor Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu na predmetima *Historija socijalne i političke misli u Bosni i Hercegovini* i *Savremene teorije vlasti*. Više godina predavao je *Uvod u politologiju* i, nakon što je promijenjen naziv i koncept toga predmeta, *Opštu politologiju*. Nadzirao je realizaciju nastave iz predmeta *Retorika*, sudjelovao u realizaciji nastave predmeta *Demokratija i ljudska prava* kao i programa postdiplomskih studija na više fakulteta. Na postdiplomskome studiju Fakulteta političkih nauka u Sarajevu predavao je i bio odgovorni nastavnik na predmetima *Globalizacija i nacionalni identiteti*, *Političke ideologije*, *Savremene političke teorije* i *Teorije militarizma*.

kontekstu patriotizma⁴; o odnosu nacionalizma i patriotizma; o poimanju patriotizma, o patriotizmu i političkoj socijalizaciji, o psihologiji patriotizma te o alternativnom shvaćanju patriotizma.

Pojam patriotizma

Autor u analizi i poimanju patriotizma, eksplicitno ili implicitno, polazi od kulture kao vrijednosnoga pitanja.⁵ I patriotizam je, poput kulture i identiteta, složena multidimenzionalna, promjenljiva, strukturno-razvojna društvena pojava – svjetonazorska, nacionalna, politička, ideologijska, moralna, vrijednosna, kulturalna pojava. Može biti egoistički, pragmatički, nacionalistički, militantni, umjereni, ekstremni, altruistički, provincijalni, kozmopolitski.

Dva su osnovna Zgodićeva polazišta u poimanju patriotizma: prvo, patriotizam je proizvod društvenih odnosa, unutar kojih se oblikuju – patriotska svijest, patriotska osjećanja, patriotska volja, etika patriotizma, patriotski identitet (345); drugo, patriotizam podrazumijeva građansko-državljanski odnosno civilni patriotizam – patriotizam oslobođen, primjećuje Nenad Mišćević, „od konotacija podrijetla i krvi“. (345)⁶.

---

⁴ Je li i u kojoj mjeri je Bosna i Hercegovina država bez patriotizma? Riječ je, prije svega, o vremenu tokom rata 1992–1995. godine i nakon njega u postsocijalističkoj i dejtonskoj Bosni i Hercegovini, kada se, posebice u političkom javnom mnijenju, snažnije i agresivnije pojavljuje *ethos* nacionalnih i nacionalističkih patriotizama. Bosanskohercegovački patriotizam, ponajviše, određuju nacionalni i vjerski identiteti naroda koji žive u BiH, ali on ima i svoj podijeljeni identitet i lojalnost. Korijeni takva patriotizma su, poglavito, u vjekovnoj averziji prema Bosni i Hercegovini proče toj političko-nacionalističkim ideologijama. Njegova su obilježja vulgarno-iracionalni antipatriotizam primitivne isključivosti i poricanja smisla Bosne i Hercegovine kao države i bosanskohercegovačkoga patriotizma kao više univerzalne političke, kulturne i moralne vrijednosti. Odnos pojedinačnoga, posebnoga i općega u političkoj nacionalnoj, kulturnoj i religioznoj strukturi Bosne i Hercegovine može biti i međusobno uvađavanje i intersubjektivno komuniciranje, a ne samo isključivost i mrtnja koja ponekad poprima i obilježja tribalizma i tribalističkoga patriotizma.

⁵ „Kultura se može“, kaže T. S. Eliot, „najjednostavnije opisati kao ono što ti vot čini vrijednim ti vljenja.“ (u: Terry Eagleton, *Ideja kulture*, Zagreb, Jesenski i Turk, 2002, str. 135).

⁶ Mišćević, Nenad (2004) *Patriotizam i nacionalizam*; u: Primorac, Igor (2004), priredio, *Patriotizam*, Zagreb, KruZak, str. 163.

Autor u razmatranju patriotizma razlikuje i definira pojmove patriotizam, lojalnost i legitimacija (246).

Patriotizam je odnos odanosti prema državi (domovini/domoljublje, op. a.) kao državi, bez obzira na postojeći tip države, vrstu političkoga rešima – diktatorski, autokratski, demokratski, oblik vladavine – monarhija, republika (346); patriotizam je i rodoljublje – ljubav prema svome narodu (op. a.).

Lojalnost je eksplicitna ili prešutna (implicitna) tolerancija postojeće vlasti u državi, spremnost da se ravnodušno (pasivno) ili aktivno podržavaju ili trpe institucije države i njihove politike, bez otpora, sabotaje ili orijentacije na prevrat unutar etabliranoga političkog rešima (346).

Legitimitet vlasti. Vlast se temelji na uvjerenjima (i pristanku, op. a.) građana da slušaju autoritete vlasti i pokoravaju se institucionalnom poretku. Promjenljivost i različiti intenziteti vjerovanja čine problem legitimnosti vlasti. Legitimnost vlasti mora se stalno potvrđivati/dokazivati – vlast mora stalno dokazivati opravdanje vlastita postojanja kroz građansko povjerenje u nju samu. U svrhu vlastita legitimiranja – da podanicima bude prihvatljiva – vlast koristi različita sredstva i metode – moć medija, funkcioniranje vlastite ideologije, moć autoriteta – pojedinaca, političkih stranaka, religijskih organizacija i njihove hijerarhije, državnih institucija s ciljem uvjeravanja građana u vlastitu legitimnost.

Za vlastito legitimiranje vlast koristi i instituciju patriotizma obrazovne svijesti (350). Obrazovna svijest je svijest koja zna što su i u čemu su supstancijalne svrhe same države iz čega se izvodi i poimanje patriotizma kao patriotizma obrazovane svijesti.

Od više vrsta patriotizma koje Zgodić analizira, ističemo sljedeće četiri – teološko, republikansko, ustavno i kozmopolitsko shvaćanje.

Teološka shvaćanja patriotizma

Poput svjetovnih shvaćanja patriotizma u društvenim i humanističkim znanostima, teološka shvaćanja patriotizma kreću se unutar recepcije ključnih komponenti običajnog patriotizma, dodajući im utemeljenje božanske volje i neizostavnoga autoriteta teološkoga socijalnog nauka, uključujući i etiku dužnosti žrtvovanja za domovinu. I učenjaci kršćanskoga socijalnoga nauka i islamski učenjaci patriotizam shvaćaju kao vjersku vrlinu i svetu dužnost, a ne kao porok (187–197). Sažeto ćemo razmotriti odnos islama i patriotizma.

Zgodić u bosanskohercegovačkom shvaćanju odnosa islama i patriotizma polazi od stajališta dvojice islamskih učenjaka – Kasima Dobraće i Mehmeda Handžića. „Islam je“, podsjeća Dobraća, „po svojoj suštini, internacionalna vjera, vjera za sve nacije, učenje i veze, koji prelaze granice nacija i koji nalaze i okupljaju svoje sljedbenike iz svih naroda svijeta. Tako islam zapravo izgrađuje širu nadnacionalnu zajednicu, koja bi se mogla nazvati islamski ili Božiji narod... koji dakle nema svoje ograničene domovine ili nacije jer pripada svim nacijama i njihovim domovinama. Zato se islam ne može poistovjećivati ni sa jednom nacijom.“ (192–193). Dobraća odmah podsjeća da islam nije ravnodušan prema naciji, ali osuđuje nacionalizam koji uspostavlja i proglašava egoizam i kult nacije. „Takav ekstremni nacionalizam“, kaže Dobraća, „u islamskoj literaturi nosi arapski naziv *asabijje*“. (193)

Prema Mehmedu Handžiću, patriotizam je „prirodna ljubav prema svome narodu i svome zavičaju“. (194) Zgodić u takvom diskursu o patriotizmu primjećuje da se u muslimanskoj patriotskoj ljubavi mora održati „ravnoteža između vjere i svjetovne odanosti domovini“. (195) „Za pravilan ljudski i islamski život“, naglašava Dobraća, „potrebno je obadvoje (domovina i vjera, op. a.). Toga valja da je svjestan svaki musliman.“ (195)⁷ Nacija, (tzv., op. a.) umjereni

---

⁷ Nameće se pitanje: može li pojedinac, za kojega neki misle da nije vjernik, biti patriota, ukoliko se istinski moralno ponaša, živi, radi i djeluje, uključujući i uzornu odanost domovini, narodu i zavičaju? A takvih je bilo uvijek, posebice onih koji su dali i svoj život za domovinu. Ili: može li netko biti istinski patriota koji dosljedno ne živi vjeru, nego to čini manifestaciono, a u njegovom životu i radu prevladava licemjernost, prijevara, nepravda, kriminal?

nacionalizam, domovina i patriotizam *priznaju* se za vrijednosti spojive sa islamom.“ (196)

Islam vrijednosno-normativno zagovara i preporučuje intersubjektivne odnose sa svojim sugrađanima različitih vjera, nacija i ideologija. To je osnovni uvjet građanske solidarnosti i prijateljstva, ali i uzročno-posljedično – osnovna pretpostavka zdrave političke, državne i opće društvene zajednice. „Dobar musliman nema i ne smije imati mržnju prema drugima (i različitima, op. a.)“, citira Zgodić Dobraču (196). Je li tako uvijek u praksi, uključujući i dobrog pripadnika bilo koje vjere? Što znači „dobar musliman“, „dobar kršćanin“, „dobar židov“...? Što znači, općenito, „dobar čovjek“? Odgovor možemo potražiti polazeći i od shvaćanja konstruktivnoga patriotizma, o čemu će biti riječi u ovome tekstu u razmatranju pojmova konstruktivni patriotizam, kozmopolitski patriotizam, kritički patriotizam.

Republikanski patriotizam. „Jedan od temeljnih elemenata republikanski shvaćenoga patriotizma je ljubav prema zemlji, državi, kao *političkoj zajednici slobode*. Takvo se „stajalište izvodi iz poimanja veza između individua kao građana, nacije kao etnokulturne i države kao političke zajednice.“ (205)

Ustavni patriotizam je patriotizam kao patriotizam spram ustavom ustanovljene slobode. Dolf Sternberger kaže: „Bit stremjenja ustavne države jest osiguravanje slobode“. (209) Primjeri su iskustva Švicarske, Sjedinjenih Američkih Država... – multijezičke, multietničke, (multikonfesionalne, a s time i multikulturalne, op. a.) zemlje čije građane ujedinjuju njihovi ustavi i patriotska osjećanja spram tih ustava. Pritom se ne smiju, kako to nalažu Sternbergerovi i Habermasovi uvidi, „do kraja obezvrijediti ili eliminirati smisao i značenje *etničkih identifikacija i nacionalne kulture*“. (210) Svaka zemlja ili zajednica zemalja, po sebi, ima u tom smislu i svoje specifičnosti.

Kozmopolitski patriotizam. Postoje poteškoće u definiranju kozmopolitizma, ali proces *kozmpolitizacije svijeta života* neprestano napreduje. *Kozmopolitska ideja* posebice se počela razvijati nakon Drugoga svjetskog rata, a prekretnica je bilo sućenje ratnim zločincima. Recepcija aktualnih kozmopolitskih vrijednosti jesu dostojanstvo i jednaka vrijednost svih ljudi, povezanost između

međunarodnoga prava i morala, uspostavljanje regionalnih i globalnih sistema upravljanja te sve izraženije uvjerenje da *javno dobro* i *planetarna međuovisnost* zahtijeva usaglašenu međunarodnu akciju, kao što su opasnosti i strah od *ekoloških, ekonomskih, terorističkih i inih rizika* (228–229). To je poticaj za *novo kozmopolitsko shvaćanje svijeta* i njegovu recepciju u praksi.

U poglavlju *Alternativno shvaćanje patriotizma* Zgodić razmatra i kulturu kritičkoga patriotizma.

Kritički patriotizam

„U vrijeme rata najbučniji patrioti postaju najveći profiteri“.
August Bebel

Patriotizam je za mnoge postao sredstvo mitologiziranja i manipuliranja u ostvarivanju pragmatičnih interesa, ponajviše, lažne avangarde koja sebe smatra besmrtnom i nezamjenjivom. O lažnoj avangardi lažne vječne države – o *lažnom patriotizmu*, na primjeru Republike Hrvatske, Vlado Gotovac kaže:

„Državni Hrvat uvijek je ispravan, nedodirljiv i na usluzi vlasti; protiv njega su samo neprijatelji Hrvatske; nepopustljiv je jer je uvjet njegova postojanja – onemogućiti druge vrijednosti (...) Državni Hrvati proglasili su se avangardom fatamorgane 'vječne Hrvatske', i onda taj simbolični kapital pretvorili u devizni, koristeći sve ostale sugrađane kao sredstvo bogaćenja.“⁸ Ovakvi primjeri lažnoga patriotizma planetarna su pojava, a najaktualniji su u zemljama tzv. tranzicije i privatizacije.

„Kada i pod kojim pretpostavkama kritika vlasti jest patriotska kritika, koje i kakve kritike možemo smatrati izrazom i potvrdom kritičke kulture patriotizma? (357) Kritička kultura patriotizma je samo ona kritika „koja se odnosi na vladine ili nevladine politike s kojima se ugrožava sam opstanak države ili njeno bivstvovanje kao slobodne države. Sve ostale tipove kritika vlasti pripadaju drugačijim, a ne patriotskim diskursima.“ (357)

---

⁸ Boris Beck, *Bauk EU kruži Hrvatskom*, Zagreb, ZAGREBNEWS, 11. 01. 2012, str. 5.

U svojoj socijalno-psihološkoj studiji *Autoritarna ličnost* (1950) Th. Adorno, *et al.*, pisali su o „teorijskim razlikama između 'pravog' i 'lažnog' patriotizma. Pravi patriotizam je definisan kao 'ljubav prema zemlji i odanost nacionalnim vrednostima koja je bazirana na kritičkom razumevanju' (...) Lažni patriotizam je okarakterisan nekritičkom krutošću, slaganjem s autoritetima i odbacivanjem drugih“, citira Zgodić Nebojšu Petrovića (359).

Razlikujući patriotizam i nacionalizam, socijalni psiholog Irvin Staub sa suradnicima zagovara potrebu razlikovanja dvaju tipova domoljublja – konstruktivno i slijepo. Prema Staubu, konstruktivno domoljublje predstavlja orijentaciju i recepciju na „kritičku odanost“ naciji – usmjerenost na stalno preispitivanje i kritiziranje postojećega stanja. Slijepo je domoljublje usmjereno na nekritičku privrženost domovini. Primjerice, autoritarnost je bitan izvor slijepog domoljublja, a sposobnost i orijentacija pojedinca na afirmaciju individualnosti i autonomiju unutar grupe, bitan je izvor konstruktivnoga domoljublja (360).

„Patriotizam podrazumeva podržavanje svoje zemlje uvek“, misli Mark Twain, „a vlade samo onda kada to zaslužuje“, citira Zgodić Dragomira Anđkovića (342).

Prevladavanje lažnoga patriotizma

Procesom kultiviranja – procesima demokratske političke socijalizacije te javnog građanskog djelovanja – nužno je oslobađati kulturu patriotizma od nacionalističkoga patriotizma, sveukupnog ideološkog instrumentaliziranja političkih i inih prisila te svekolikog iracionalizma i manipulacije. To znači da se „patriotizam iz puke prirodne činjenice“ razvija u građansku vrlinu, citira Zgodić Artetu Aurelia, koja ne bi potcjenjivala tuđe i zajedničko (343). Riječ je o kultiviranju javnoga mnijenja i prevladavanju proturječnoga bića patriotizma kritičkom, dosljedno odgovornom ulogom – obitelji, predškolskoga i školskoga sustava, znanosti, medija, političkih stranaka, crkava i vjerskih zajednica, kulturnih i inih asocijacija, pojedinaca.

Kultura patriotizma, Esada Zgodića, ozbiljan je doprinos znanstvenom istraživanju fenomena patriotizma. Informativna je i edukativna te poticajna i za buduća istraživanja patriotizma. Može poslužiti stručnom i znanstvenom krugu čitateljstva kao i širem čitateljstvu te posebice na studijima visokoškolskih ustanova, ponajviše, fakulteta društvenih i humanističkih znanosti.